

Tomasz Szanciło

Europejska Wyższa Szkoła Prawa i Administracji, Polska

tszancilo@ewspa.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-6015-6769

Jawność postępowania gospodarczego a elektronizacja procesu cywilnego

The Openness of Commercial Proceedings and the Digitisation of Civil Proceedings

Abstract: The principle of openness is a guiding principle of the organisation of justice; the right to an open hearing of a case, inter alia a civil case, is a human right, although not an absolute one. Therefore the digitisation of the civil process should not affect this right. All forms of digitisation are in practice really concerned with the technical and not the substantive aspects of the proceedings. Technical innovations aimed at improving the civil process should be introduced primarily in commercial cases; in the digital age, this does not infringe on the right to a court. Before attempting to apply artificial intelligence to the adjudication of court cases (if that is really possible), it would be advisable first to completely digitise the civil process, especially commercial proceedings.

Key words: commercial proceedings, openness of proceedings, digitisation, artificial intelligence, ICT systems, electronic delivery

Słowa kluczowe: postępowanie gospodarcze, jawność postępowania, elektronizacja, sztuczna inteligencja, system teleinformatyczny, doręczenia elektroniczne

Wprowadzenie

Zasada jawności jest naczelną zasadą organizacji wymiaru sprawiedliwości, wynikającą nie tylko z międzynarodowych aktów prawnych, w szczególności art. 6 ust. 1 EKPC (Rada Europy, 1950), lecz także z najwyższej rangi prawa krajowego (art. 45 Konstytucji RP). Prawo do jawnego (publicznego) rozpoznania sprawy, m.in. cywilnej, jest prawem człowieka i stanowi jeden z elementów prawa do sądu, do rzetelnego procesu sądowego ustanowionego w tych przepisach. W założeniu postępowanie przed sądem ma być jawne, a ograniczenia w tej materii powinny mieć uzasadnienie.

W związku z tym elektronizacja (cyfryzacja) procesu cywilnego nie powinna mieć wpływu na to uprawnienie stron.

Można postawić hipotezę, że chociaż modne jest aktualnie pojęcie „e-sąd”, to elektronizacja procesu cywilnego jest dopiero na początkowym etapie, dotyczy tak naprawdę technicznych, a nie merytorycznych aspektów i nie jest wykorzystywana nawet w ramach postępowania gospodarczego, które powinno być w jak największej mierze zelektronizowane, a jednocześnie nie wpływa na zasadę jawności. W tej materii powinna nastąpić jak najszybsza intensyfikacja prac. Chodzi przede wszystkim o wnoszenie pism procesowych, doręczenia, przeprowadzenie odmiejscowionej rozprawy itp., a nie o realny wpływ nowinek technicznych na merytoryczne rozstrzygnięcie sprawy. Istotne znaczenie miała w tej materii epidemia COVID-19 i rozwiązania zawarte w ustawie COVID-19 (Sejm RP, 2020b). Zmiana aspektów technicznych jest związana przede wszystkim z odpowiednimi nakładami finansowymi i rzeczowymi na sądownictwo.

Stosując metodę dogmatyczno-prawną, która pozwala przeanalizować ustawowe rozwiązania w omawianej materii, trzeba podkreślić, że celem opracowania nie jest opisanie technicznych ich aspektów, ale ich analiza w kontekście zasady jawności postępowania. Innymi słowy, należy ustalić, czy elektronizacja postępowania cywilnego (w tym wypadku postępowania gospodarczego) ma istotny wpływ na tę zasadę. Pominięto przy tym potencjalne (bo jak na razie nierealne) możliwości związane z wykorzystaniem AI do merytorycznego rozpoznania różnych kategorii spraw cywilnych, co było przedmiotem innego opracowania (Szancilo, 2024, s. 7 i nast.). Generalnie, chociaż toczy się dyskusja na temat zastosowania AI do rozpoznawania spraw, to należałoby zacząć od zelektronizowania postępowania cywilnego, w tym w szczególności postępowania gospodarczego, a więc od czegoś, co jawi się jako znacznie łatwiejsze, a w praktyce nadal jest dalekie od wykonania (choćaby w tak prozaicznej materii, jaką jest digitalizacja akt sądowych).

1. Ograniczenia zasady jawności

Zasada jawności stanowi jedną z gwarancji bezstronności sędziego i rzetelności procesu (Łazarska, 2012, s. 46 i nast.). Podkreśla się jej wymiar społeczny, gdyż jawny przebieg postępowania pełni funkcje edukacyjną i wychowawczą, przyczyniając się do zwiększenia zaufania społeczeństwa do wymiaru sprawiedliwości (Rylski, Zembrzusi, 2006, s. 84). Ma na celu również zmobilizowanie sądu do jak największej staranności i sumienności przy dokonywaniu czynności procesowych, w tym w szczególności przy merytorycznym rozpoznaniu sprawy. Jeżeli strona ma możliwość obecności na rozprawie, zapoznawania się na bieżąco z czynnościami w sprawie, posiada realną możliwość realizacji swoich praw procesowych. Dzięki temu

strona zyskuje również przeświadczenie, że dotyczące jej postępowanie jest zrozumiałe i sprawiedliwe (Góra-Błaszczkowska, 2008, s. 131).

Ograniczenia zasady jawności wynikają z art. 6 ust. 1 EKPC i art. 45 ust. 2 Konstytucji RP, a dotyczą aspektów związanych z porządkiem publicznym, bezpieczeństwem państwa, dobrem małoletnich, ochroną życia prywatnego stron albo okoliczności szczególnych, w granicach uznanych przez sąd za bezwzględnie konieczne, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości. Są to oczywiście pojęcia nieostre (niedookreślone), przenoszone do ustawodawstw krajowych, a następnie każdorazowo stosowane w realiach konkretnej sprawy przez sądy krajowe, przy czym standard konwencyjny musi przynajmniej zostać zachowany (ustawodawca krajowy nie może wprowadzić dalej idących ograniczeń).

Z art. 9 § 1 zd. 1 k.p.c. wynika, że rozpoznawanie spraw odbywa się jawnie, chyba że przepis szczególnie stanowi inaczej. Analogicznie, zgodnie z art. 42 § 2 i 3 u.s.p. (Sejm RP, 2001), sądy rozpoznają i rozstrzygają sprawy w postępowaniu jawnym, a rozpoznanie sprawy w postępowaniu niejawnym lub wyłączenie jawności postępowania jest dopuszczalne jedynie na podstawie przepisów ustaw.

Nie powinno zatem dojść do ograniczenia – ponad niezbędne minimum – tzw. jawności zewnętrznej, gdyż tylko tej mogą one dotyczyć – w wyniku tego rozprawa lub jej część zostaje przeprowadzona przy drzwiach zamkniętych (w procesie art. 153–154, 427 k.p.c.). Jawność zewnętrzna (zwana publicznością postępowania) wzmacnia gwarancje transparentności poczynąń sądu i jego publiczną kontrolę przez dostępność posiedzeń sądowych dla opinii publicznej, w tym osób trzecich (mediów), a także możliwości wysłuchania wyroku (Gołąb, 2024, Komentarz do art. 9, Nt 3), nawet jeżeli cała rozprawa odbyła się przy drzwiach zamkniętych. Jawne posiedzenia stanowią dla osób trzecich źródło informacji o sprawie i przebiegu postępowania cywilnego, gdyż nie mają one – w przeciwieństwie do stron tego postępowania – nieograniczonego dostępu do akt sprawy. W postępowaniu procesowym tylko strony mają prawo przeglądać akta sprawy i otrzymywać odpisy, kopie lub wyciągi z tych akt (art. 9 § 1 zd. 2 k.p.c.), a skuteczność żądania ich wydania jest uzależniona wyłącznie od uiszczenia opłaty kancelaryjnej (Postanowienie Sądu Najwyższego, 1997). Jedynie na podstawie przepisu szczególnego ten dostęp może zostać ograniczony, np. w przypadku tajemnicy przedsiębiorstwa lub innej tajemnicy podlegającej ochronie na podstawie odrębnych przepisów – w sprawach antymonopolowych (art. 479³³ k.p.c.) czy w sprawach z zakresu telekomunikacji i poczty (art. 479^{66a} k.p.c.). Nie ma tu zastosowania art. 525 k.p.c., dotyczący postępowania nieprocesowego, przewidujący szerszy dostęp do akt sprawy.

Trybunał strasburski przyjmuje, że wyłączenie jawności postępowania musi spełniać wymogi proporcjonalności – jest zatem dopuszczalne, gdy wyłączenie to rzeczywiście służy celom wynikającym z art. 6 ust. 1 zd. 2 EKPC, nie jest możliwe zrealizowanie tych celów w inny sposób niż przez wyłączenie jawności postępowania i istnieje odpowiedni stosunek między wskazanymi w tym przepisie podstawami wy-

łączenia jawności a interesem przemawiającym za jawnością postępowania (Hofmański & Wróbel, 2010, s. 363–364). Nie ma natomiast możliwości wyłączenia czy nawet ograniczenia tzw. jawności wewnętrznej, która dotyczy stron procesu, gdyż nawet w przypadku zarządzenia przez sąd (postanowieniem) posiedzenia przy drzwiach zamkniętych mogą być obecni na sali m.in. strony, ich przedstawiciele ustawowi i pełnomocnicy oraz osoby zaufania po dwie z każdej strony (art. 154 § 1 zd. 1 k.p.c.). Ograniczenie jawności wewnętrznej, a tym bardziej jej wyłączenie, może prowadzić do nieważności postępowania z uwagi na pozbawienie strony możliwości obrony jej praw (art. 379 pkt 5 k.p.c.) i stanowić podstawę wznowienia postępowania (art. 401 pkt 2 k.p.c.). Jawność wewnętrzna stanowi bowiem podstawowy element sprawiedliwości proceduralnej i prawa do sądu (Wyroki Trybunału Konstytucyjnego, 2002, 2006, 2007, 2010). Przejawia się ona w prawie strony do wysłuchania, udziału w postępowaniu sądowym, zapoznania się ze stanowiskiem strony przeciwnej i dostępie do akt sądowych. Strona powinna być informowana w szczególności o czynnościach sądu (przewodniczącego), posiedzeniach sądowych, czynnościach strony przeciwnej. Prawo do wysłuchania polega na możliwości przedstawiania swojego stanowiska w sprawie w formie ustnej lub pisemnej. Może to nastąpić ustnie na posiedzeniach sądowych (jawnych lub wyznaczonych na rozprawę) lub pisemnie poza nimi (Ereński & Weitz, 2010, s. 53). Oczywiście, zgodnie z zasadą dyspozytywności, to od strony procesu zależy, czy korzysta z przysługujących jej praw, ale nie może zostać pozbawiona takiej możliwości.

O ile zatem załatwienie sprawy sądowej na publicznej rozprawie jest najbardziej pożądanym konstytucyjnie rozwiązaniem (Wyrok Trybunału Konstytucyjnego, 20 listopada 2007) i w świetle art. 148 § 1 k.p.c. stanowi podstawowe rozwiązanie w procesie, o tyle, jeżeli sąd orzeknie na posiedzeniu niejawnym, samo w sobie nie oznacza to pozbawienia strony prawa do wysłuchania. Taka możliwość została przewidziana w art. 148¹ § 1 k.p.c. (w I instancji) i art. 374 zd. 1 k.p.c. (w II instancji). Ma to na celu przyspieszenie rozpoznania sprawy, a dotyczy sytuacji, w których wyznaczenie rozprawy jest zbędne. Pomimo tego zostało to obwarowane przede wszystkim brakiem wniosku o przeprowadzenie rozprawy (przy czym możliwe jest zrzeczenia się przez stronę prawa do jawnego rozpatrzenia sprawy – wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, 1993, 1997, 2006). Jak się słusznie wskazuje, istotne jest, czy przed posiedzeniem niejawnym strona miała możliwość przedstawienia stanowiska w formie pisemnej (Wyroki Trybunału Konstytucyjnego, 3 lipca 2007, 19 września 2007); ponadto trzeba pamiętać o możliwości wysłuchania na dalszym etapie postępowania w wyniku zaskarżenia orzeczenia zapadłego na posiedzeniu niejawnym (Wyrok Trybunału Konstytucyjnego, 2011; odmiennie wyrok Trybunału Konstytucyjnego, 20 listopada 2007). Oczywiście jest przy tym, że w kwestiach formalnych wymagania dotyczące wyznaczenia rozprawy nie mogą być tak restrykcyjne, czego wynikiem jest zasada, że sąd może wydać postanowienie na posiedzeniu niejawnym (art. 148 § 3 k.p.c.).

Podkreśla się przy tym, że jeżeli sprawa jest rozpoznawana w postępowaniu pisemnym, strona powinna mieć prawną możliwość, aby na dalszym etapie lub w kolejnej fazie postępowania zostać wysłuchana na rozprawie (Gołąb, 2020, s. 100 i nast.). Spełnia zatem standard z art. 6 ust. 1 EKPC odstąpienie od przeprowadzenia rozprawy w postępowaniu wywołanym wniesieniem środka zaskarżenia, jeżeli to prawo zostało zrealizowane w pierwszej instancji, i przeprowadzenie rozprawy dopiero na etapie postępowania apelacyjnego, jeżeli wcześniej strona nie została na niej wysłuchana (Wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, 1990, 2000, 2003, 2005; Mayer, 2022, s. 180–181). W związku z tym ten standard spełnia postępowanie w przedmiocie wydania nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym lub nakazowym, gdyż wniesienie środka zaskarżenia – odpowiednio sprzeciwu lub zarzutów – umożliwia przeprowadzenie rozprawy z udziałem strony procesu. Jeżeli natomiast sprawa jest rozpoznawana tylko w jednej instancji, prawo do „publicznego wysłuchania” obejmuje prawo do „ustnego wysłuchania”, chyba że istnieją wyjątkowe okoliczności uzasadniające odstąpienie od takiego wysłuchania, przy czym takie odstępstwo nie powinno dotyczyć roztrząsania dowodów w celu ustalenia podstawy faktycznej (Wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, 1994, 1998 i powołane tam orzecznictwo). W konsekwencji decyzja ustawodawcy dotycząca tego, czy sprawa ma być załatwiana na publicznej rozprawie, posiedzeniu jawnym lub posiedzeniu niejawnym, powinna uwzględniać m.in. przedmiot sprawy, charakter postępowania, cel i etap postępowania oraz zakres kognicji sądu (Grzegorzczuk & Weitz, 2016, s. 1135).

2. Aspekty elektronizacji postępowania gospodarczego

2.1. Postępowanie gospodarcze jako pole dla „eksperymentów”

Powyższe unormowania powinny oddziaływać na szczegółowe rozwiązania zawarte w ustawach procesowych, w tym związane z zastosowaniem nowych technologii, aby przyspieszyć rozpoznawanie spraw, gdyż taki powinien być cel wprowadzenia do postępowania sądowego (nie tylko cywilnego) nowych rozwiązań. Dotyczy to również postępowania gospodarczego, które zostało wyodrębnione właśnie w celu przyspieszenia rozpoznawania spraw, nawet kosztem pewnych ograniczeń co do przedmiotowego i podmiotowego zakresu postępowania (np. w odniesieniu do zmian przedmiotowych i podmiotowych, wnoszenia pozwu wzajemnego), czy postępowania dowodowego (w szczególności co do prekluzji dowodowej). Ponieważ jest to jedno z odrębnych postępowań procesowych, w pierwszej kolejności zastosowanie mają przepisy szczególne, którymi są art. 458¹ i n. k.p.c., a w kwestiach nieuregulowanych – przepisy ogólne postępowania cywilnego (procesowego). W związku z tym nawet jeżeli konkretne rozwiązanie nie zostało (lub nie zostałyby) zawarte w przepisach ogólnych, a więc dotyczących wszystkich postępowań cywilnych, to nic nie stoi

na przeszkodzie, aby zawrzeć takie rozwiązanie właśnie w przepisach regulujących postępowanie odrębne w sprawach gospodarczych.

Sprawy gospodarcze można podzielić na sprawy gospodarcze *sensu stricto* (związane z działalnością gospodarczą prowadzoną przez strony będące przedsiębiorcami) oraz sprawy gospodarcze *sensu largo* (niezwiązane z działalnością gospodarczą prowadzoną przez obie strony, ale co do których ustawodawca uznał, że powinny być rozpatrywane w postępowaniu odrębnym w sprawach gospodarczych z uwagi na swoją specyfikę). Są to więc sprawy gospodarcze w znaczeniu materialnym oraz formalnym (szerzej: Szancilo, 2023, s. 1957).

Jedną z kluczowych kwestii jest elektronizacja postępowania, w tym postępowania gospodarczego, już na etapie komunikacji z sądem. Do tego nie są potrzebne AI ani szczególnie wyszukane rozwiązania prawne. Warunkiem wszczęcia postępowania sądowego, ale również odwoławczego i kasacyjnego, jest skuteczne wniesienie do sądu stosownego pisma procesowego. Zasadą jest wniesienie pisma w tradycyjnej formie pisemnej – bezpośrednio w siedzibie sądu (w biurze podawczym), za pośrednictwem określonego operatora pocztowego (art. 165 § 2 k.p.c.) albo za pośrednictwem dowództwa jednostki wojskowej, administracji zakładu karnego lub kapitana statku (art. 165 § 3 k.p.c.). Inna forma powinna wynikać z przepisu szczególnego, przy czym wyjątków od ogólnej zasady wnoszenia pism procesowych nie można interpretować rozszerzająco.

Dla rozwiązania problemu komunikacji z sądem prawidłowy kierunek (aczkolwiek nieprawidłowo sformułowany) wyznaczał art. 458³ k.p.c., który wszedł w życie 7 listopada 2019 r. (Sejm RP, 2019), a został uchylony 1 lipca 2023 r. (Sejm RP, 2023b). W tym przepisie pojawiło się *novum* w polskiej procedurze cywilnej, którym był obowiązek wskazania przez strony (w pierwszym piśmie procesowym) adresu poczty elektronicznej strony (e-maila) lub złożenia oświadczenia, że takiego adresu nie posiada. Był to bardzo dobry kierunek, gdyż tego typu rozwiązanie, niewątpliwie, ułatwia kontakt ze stronami postępowania gospodarczego (Szczurowski, 2019, s. 42). Chodzi przede wszystkim o doręczenia w formie elektronicznej (nie tylko w ramach systemu teleinformatycznego), co w oczywisty sposób przyspiesza postępowanie. Tego rodzaju obowiązek (wskazanie adresu poczty elektronicznej) w praktyce nie stanowi problemu szczególnie dla osób prowadzących działalność gospodarczą, a wręcz nie jest możliwe prowadzenie takiej działalności bez posiadania adresu poczty elektronicznej. Adres poczty elektronicznej strony, o którym stanowił art. 458³ § 1 i 2 k.p.c., służył jednak tak naprawdę wyłącznie doręczeniu stronie przez sąd w formie elektronicznej pouczeń wymienionych w art. 458⁴ § 1 k.p.c., nie uregulowano bowiem innej funkcji adresu poczty elektronicznej właściwej dla przebiegu postępowania w sprawach gospodarczych (Feliga, 2024, Komentarz do art. 458³, Nt 17). Problem był zatem taki, że ta regulacja nie służyła upowszechnieniu doręczeń za pośrednictwem poczty elektronicznej, co było tym dziwniejsze, że niewskazanie przez stronę adresu poczty elektronicznej lub niezłożenie oświadczenia, że takiego adresu

nie posiada, stanowiło brak formalny złożonego pisma procesowego uniemożliwiający nadanie mu biegu. Co więcej, ustawodawca nie przewidział żadnych negatywnych konsekwencji, jeżeli strona nie wskazała adresu e-mail, składając oświadczenie, że takiego nie posiada – to oświadczenie nie podlegało bowiem żadnej weryfikacji.

W art. 458³ § 1 i 2 k.p.c. nie zrealizowano zatem idei komunikacji elektronicznej z sądem poza systemem teleinformatycznym. O ile oczywiste jest, że nie wszystkie sprawy wymienione w art. 458² § 1 k.p.c. są związane z prowadzoną działalnością gospodarczą, jak również, że nie każdy musi posiadać adres poczty elektronicznej, o tyle obecnie nie stanowi to żadnego problemu, szczególnie w przypadku przedsiębiorców. Nie można również zapominać, że w sprawach gospodarczych strony są zwykle reprezentowane przez profesjonalnych (zawodowych) pełnomocników. Można przyjąć, że postępowanie w sprawach gospodarczych stanowi idealne pole do wprowadzenia wszelkich zmian dotyczących prowadzenia postępowania w formie elektronicznej. Tymczasem ustawodawca zamiast znowelizować art. 458³ k.p.c. we właściwym kierunku, uchylił go, nie wprowadzając w to miejsce żadnego tego typu rozwiązania. Do postępowania gospodarczego mają zastosowanie zasady ogólne, które w praktyce w znacznej mierze nie funkcjonują (o czym będzie mowa poniżej). Wskazanie adresu poczty elektronicznej w tych postępowaniach powinno być obligatoryjne i za pośrednictwem tego adresu powinny być dokonywane wszelkie doręczenia, niezależnie, czy strona jest reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika.

Podobne rozwiązanie zawarto w nieobowiązującym art. 15zsz⁹ ustawy COVID-19 (zob. Sejm RP, 2023a), zgodnie z którym w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 oraz w ciągu roku od odwołania ostatniego z nich, w sprawach prowadzonych przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie rozprawy lub posiedzenia na odległość, w pierwszym piśmie procesowym wnoszonym przez adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej podawano się adres poczty elektronicznej i numer telefonu przeznaczone do kontaktu z sądem, a niewykonanie tego obowiązku stanowiło brak formalny pisma.

2.2. System teleinformatyczny

Przepisem szczególnym dotyczącym formy pism procesowych jest art. 125 § 2¹ zd. 1 k.p.c., zgodnie z którym takie pisma wnoszą się do sądu za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, jeżeli przepis szczególny tak stanowi albo dokonano wyboru wnoszenia pism procesowych za pośrednictwem takiego systemu. Wprowadzenie pisma do systemu teleinformatycznego jest równoznaczne z wniesieniem pisma do sądu (art. 165 § 4 k.p.c.). Podstawowe znaczenie mają tu rozporządzenia wykonawcze (Minister Sprawiedliwości, 2015, 2021). Ten system został stworzony i ustanowiony *stricte* do obsługi postępowania sądowego, a więc nie służy jedynie porozumiewaniu się z sądem.

Jak podkreślono w orzecznictwie, w przepisach regulujących postępowanie cywilne – jako drogę kontaktowania się stron z sądem w postępowaniu sądowym – nie przewidziano ani poczty mailowej, ani Platformy Usług Administracji Publicznej e-PUAP, służącej do komunikacji obywateli z jednostkami administracji publicznej. Pismo procesowe złożone w postaci elektronicznej – w zakresie nieunormowanym szczególnymi przepisami – nie wywołuje skutków prawnych, które ustawa wiąże z jego złożeniem, przy czym nie chodzi o brak formalny pisma, lecz o jego pierwotny, nieusuwalny brak skuteczności spowodowany użyciem nieautoryzowanej techniki. Uzupełnianie tej luki prawnej za pomocą wykładni rozszerzającej przepisów o charakterze formalnym nie jest dopuszczalne i może prowadzić do negatywnych skutków. Dopóki zatem ustawodawca nie otworzy szerszej, uwzględniającej rozwój technologii, drogi wnoszenia pism procesowych, przesłanie pisma do sądu mailem czy też za pośrednictwem platformy e-PUAP nie wywołuje skutków procesowych i nie wymaga podjęcia przez sąd czynności o charakterze faktycznym (wydrukowanie załącznika do maila) i procesowym (usunięcia braków formalnych jako pisma procesowego, którym nie jest). Strona powinna natomiast zostać poinformowana o bezskuteczności tej czynności w trybie pozaprocessowym (Postanowienie Sądu Najwyższego, 29 marca 2023). Ten pogląd, zgodny z obowiązującymi przepisami, pokazuje, w jakim miejscu znajduje się polskie prawo, jeżeli chodzi o omawianą materię.

Zgodnie z art. 3 pkt 3 ustawy z 2005 r. (Sejm RP, 2005) system teleinformatyczny jest zespołem współpracujących ze sobą urządzeń informatycznych i oprogramowania zapewniającym przetwarzanie, przechowywanie, a także wysyłanie i odbieranie danych przez sieci telekomunikacyjne za pomocą właściwego dla danego rodzaju sieci telekomunikacyjnego urządzenia końcowego w rozumieniu przepisów ustawy – Prawo komunikacji elektronicznej (Sejm RP, 2024). System teleinformatyczny w postępowaniu gospodarczym nie ma obligatoryjnego zastosowania, a ogólnie w procesie – jest to wyjątek, gdyż dotyczy tylko elektronicznego postępowania upominawczego (EPU; art. 505²⁸ i nast.), z tym że jest to obligatoryjne tylko dla powoda, a pozwany może wybrać wnoszenie pism procesowych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego (art. 505³¹ § 1 i 2 k.p.c.).

W art. 125 § 2¹ i 2^{1a} k.p.c. ustawodawca poszerzył zaś możliwość korzystania przez strony z systemu teleinformatycznego w każdym postępowaniu sądowym, gdyż strony mogą wybrać wnoszenie pism procesowych za pośrednictwem tego systemu – wówczas wniesienie pisma w ten sposób staje się obligatoryjne. Oświadczenie zarówno o wyborze, jak i rezygnacji z wyboru wnoszenia pism procesowych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego powinno być złożone poprzez ten system, w przeciwnym razie będzie bezskuteczne. Takie oświadczenie wiąże tylko osobę składającą, a więc nie czyni tego wobec przeciwnika procesowego (innych uczestników postępowania). Żadnego z tych oświadczeń nie trzeba uzasadniać, nie są to bowiem oświadczenia woli.

Warunkiem jest jednak to, aby z przyczyn technicznych leżących po stronie sądu było to możliwe. Jest to spowodowane aktualnym niedostosowaniem systemów sądowych (i samych sądów) do możliwości wnoszenia pism procesowych w każdej sprawie tą drogą. Ustawodawca uzależnił więc możliwość skorzystania przez strony z systemu teleinformatycznego w zależności od możliwości technicznych i przestawienia się sądów na informatyczny obieg dokumentów w sprawie cywilnej. Jest to związane z nakładami na sądownictwo. Tak naprawdę możliwość wyboru skorzystania z systemu teleinformatycznego jest w praktyce iluzoryczna, chociaż stan taki miał trwać (pierwotnie) nie dłużej niż przez 3 lata, licząc od 8 września 2016 r. (zob. art. 20 Sejm RP, 2015, uchylony Sejm RP, 2019; postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach, 27 lutego 2017). Na chwilę obecną taki wybór jest niemożliwy z uwagi na techniczne braki systemów teleinformatycznych obsługujących postępowania sądowe w procesowych sprawach cywilnych inne niż EPU. W konsekwencji także ze strony sądu nie może mieć miejsca odstępstwo od doręczeń przez operatora pocztowego, osoby zatrudnione w sądzie lub sądową służbę doręczeniową, ewentualnie przez komornika, Policję lub Żandarmerię Wojskową (art. 131 § 1 i 1¹ k.p.c.). Jedyne bowiem, gdy strona wniosła (obligatoryjnie) pismo za pośrednictwem systemu teleinformatycznego albo dokonała wyboru wnoszenia pism za pośrednictwem tego systemu (fakultatywnie), sąd również dokonuje doręczeń za pośrednictwem systemu teleinformatycznego (art. 131¹ § 1 k.p.c.). Nie jest to zatem problem wyłącznie postępowania gospodarczego, w którym korzystanie z systemu teleinformatycznego powinno być obligatoryjne (dla obu stron, bez względu na to, czy są one reprezentowane przez profesjonalnego pełnomocnika), ale całego postępowania cywilnego.

2.3. Inne doręczenia elektroniczne

Ustawą o doręczeniach elektronicznych (Sejm RP, 2020a; dalej: u.d.e.) wprowadzono prawne ramy dla doręczeń elektronicznych nie tylko w postępowaniu cywilnym (i nie tylko w ramach systemu teleinformatycznego w powyższym rozumieniu), lecz także w ogóle w usługach publicznych. W przypadku postępowania cywilnego kluczowy jest art. 131² § 1 k.p.c., który uzależnia możliwość dokonywania doręczeń na adres do doręczeń elektronicznych, o którym mowa w art. 2 pkt 1 u.d.e., wpisany do bazy adresów elektronicznych, o której mowa w art. 25 tej ustawy, zaś w przypadku braku takiego adresu – na adres do doręczeń elektronicznych powiązany z kwalifikowaną usługą rejestrowanego doręczenia elektronicznego, z którego adresat wniósł pismo – „jeżeli warunki techniczne i organizacyjne sądu to umożliwiają” (podobnie art. 125 § 5 k.p.c.). Co więcej, w przypadku osoby fizycznej będącej stroną (za wyjątkiem przedsiębiorców wpisanych do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej) takiego doręczenia można dokonać tylko wtedy, gdy wniosła ona pismo z adresu do doręczeń elektronicznych albo wskazała ten adres jako adres do doręczeń.

Zgodnie z Komunikatem Ministra Cyfryzacji z dnia 29 maja 2023 r. pierwotny termin wdrożenia rozwiązań technicznych niezbędnych do doręczania korespondencji z wykorzystaniem publicznej usługi rejestrowanego doręczenia elektronicznego lub publicznej usługi hybrydowej oraz udostępnienia w systemie teleinformatycznym punktu dostępu do usług rejestrowanego doręczenia elektronicznego w ruchu transgranicznym określono na 10 grudnia 2023 r. Aktualnie jest to 1 stycznia 2025 r. Termin ten nie został dochowany.

Powyższe zadania częściowo spełnia Portal Informacyjny Sądów Powszechnych, który funkcjonuje od kilku lat (podstawę prawną do doręczeń elektronicznych pism sądowych za pośrednictwem tego portalu wprowadziła ustawa z dnia 28 maja 2021 r.), przy czym słusznie wskazuje się, że ustawodawca nie był w stanie stworzyć odpowiedniego systemu teleinformatycznego, dlatego wykorzystano już istniejący Portal Informacyjny, co naturalnie było dotknięte problemami i niedostatkami (Cygan, 2025, s. 247). Swoiste *novum* stanowi art. 131^{1a} § 1 k.p.c., który wszedł w życie 14 marca 2024 r. (zob. art. 1 pkt 2 i art. 40 ustawy z dnia 7 lipca 2023 r.) i stanowi powtórzenie (z rozszerzonym zakresem podmiotowym) nieobowiązującego już art. 15 zzz⁹ § 2 ustawy COVID-19. Zgodnie z art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 2023 r. czynności dokonane przed dniem wejścia w życie tej ustawy zgodnie z art. 15 zzz⁹ ustawy COVID-19 uważa się za czynności dokonane zgodnie z art. 131^{1a} k.p.c. Przepis kodeksowy reguluje doręczanie przez sąd pism sądowych (o ile nie istnieje możliwość doręczenia za pośrednictwem systemu teleinformatycznego) profesjonalnym pełnomocnikom (adwokatom, radcom prawnym, rzecznikom patentowym), Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, prokuratorowi i organowi emerytalnemu określonego przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych wyłącznie przez umieszczenie ich treści w portalu informacyjnym w sposób umożliwiający uzyskanie przez odbiorcę dokumentu potwierdzającego doręczenie. Ogólną normę w tym przedmiocie stanowi art. 53e § 1 u.s.p.

Doręczenie w trybie art. 131^{1a} § 1 k.p.c. jest obligatoryjne (zob. postanowienia Sądu Najwyższego, 2022, 31 stycznia 2023, wydane na tle art. 15 zzz⁹ ustawy COVID-19), przy czym nie dotyczy to pism, które podlegają doręczeniu wraz z odpisami pism procesowych stron lub innymi dokumentami nie pochodzącymi od sądu, chyba że sąd dysponuje ich kopią utrwaloną w postaci elektronicznej. Ponieważ sąd bardzo rzadko dysponuje elektroniczną kopią pisma pochodzącego od strony lub osoby trzeciej, w praktyce tą drogą są doręczane pisma pochodzące od sądu (w szczególności zarządzenia oraz orzeczenia i ich uzasadnienia). Nie jest przy tym wykluczone utworzenie takiej kopii przez sąd, zwłaszcza że dopuszczono możliwość przedstawienia akt sprawy w postaci ich kopii biegłemu sądowemu za pośrednictwem portalu informacyjnego (art. 284 § 2 k.p.c.; zob. Wolwiak, 2024, Komentarz do art. 131^{1a}, Nt 38). Za pośrednictwem portalu informacyjnego można też informować strony i ich pełnomocników o czynnościach podejmowanych w sprawie, co wynika z art. 53e § 1 zd. 2 u.s.p. Oczywiście jest przy tym, że niektóre pisma z sądu nie mogą być doręczone

za pośrednictwem portalu, np. uwierzytelniony odpis orzeczenia, odpis orzeczenia ze stwierdzeniem prawomocności czy tytuł wykonawczy.

Jeżeli nie zachodzi ustawowy wyjątek od doręczenia za pośrednictwem portalu informacyjnego, takie doręczenie jest skuteczne (Postanowienie Sądu Najwyższego, 31 stycznia 2023). Zgodzić się przy tym należy z poglądem, że obecny rozwój komunikacji elektronicznej i powszechna dostępność urządzeń telekomunikacyjnych determinuje konieczność uznania, że potwierdzone – w myśl art. 131^{1a} § 1 i 2 k.p.c. (wcześniej art. 15zsz⁹ ustawy COVID-19) – przez pełnomocnika strony zapoznanie się z dokumentem przesłanym przez sąd w postaci cyfrowej (elektronicznej) nie narusza norm konstytucyjnych ani międzynarodowych (Postanowienie Sądu Najwyższego, 2024).

Ponieważ system teleinformatyczny w zasadzie nie działa, w postępowaniu gospodarczym szersze zastosowanie powinien mieć przynajmniej portal informacyjny, który powinien dotyczyć nie tylko profesjonalnych pełnomocników, lecz także stron niereprezentowanych przez takich pełnomocników. Dostęp do takiego portalu nie powinien stanowić żadnego problemu dla stron postępowania gospodarczego.

2.4. Posiedzenia odmiejscowione

Można z dużą dozą prawdopodobieństwa przyjąć, że gdyby nie epidemia COVID-19, przeprowadzenie posiedzenia zdalnego – tzw. odmiejscowione posiedzenie/rozprawa (takim pojęciem posługuje się doktryna; zob. np. Gołaczyński & Zalesińska, 2020, s. 637) pozostawałoby jedynie teoretyczną możliwością. Chociaż art. 151 § 2 k.p.c., przewidujący możliwość zarządzenia przeprowadzenia posiedzenia jawnego na odległość przy użyciu urządzeń technicznych, został wprowadzony już 8 września 2016 r. (Sejm RP, 2015), to przepis ten w praktyce pozostawał martwy. Nie można jednak nie zauważyć, że w pierwotnej wersji zakładał, że jeżeli przewodniczący zarządził przeprowadzenie takiego posiedzenia, to jego uczestnicy mogli brać udział w posiedzeniu sądowym, gdy przebywali w budynku innego sądu, i tam dokonywać czynności procesowych (od 1 stycznia 2023 r. rozszerzono to na uczestników postępowania pozbawionych wolności – transmisja odbywała się z zakładu karnego lub aresztu śledczego, w którym taka osoba przebywała).

Rewolucję przyniosło jednak dopiero rozwiązanie zawarte w art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 1 ustawy COVID-19 (Gołaczyński & Dymitruk, 2021, s. 685), zgodnie z którym w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 oraz w ciągu roku od odwołania ostatniego z nich w sprawach cywilnych rozprawę lub posiedzenie jawne przeprowadzało się przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie ich na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku, z tym że osoby w nich uczestniczące nie musiały przebywać w budynku sądu. W art. 151 § 2 k.p.c. w aktualnym brzmieniu również wskazano, że w przypadku przeprowadzenia posiedzenia zdalnego na sali sądowej przebywają sąd i protokolant, a pozostałe osoby uczestniczące w posiedzeniu nie muszą przebywać w budynku sądu prowadzącego postępo-

wanie (przy czym zgodnie z § 3 zd. 3 przewodniczący może zastrzec, że określona osoba weźmie udział w posiedzeniu zdalnym poza budynkiem sądu prowadzącego postępowanie, jeżeli będzie przebywać w budynku innego sądu). Co prawda osoba biorąca udział w posiedzeniu zdalnym przebywająca poza budynkiem sądu jest zobowiązana poinformować sąd o miejscu, w którym przebywa, oraz dołożyć wszelkich starań, aby warunki w miejscu jej pobytu licowały z powagą sądu i nie stanowiły przeszkody do dokonania czynności procesowych z jej udziałem (art. 151 § 8 zd. 1 k.p.c.), jednak może przebywać w zasadzie gdziekolwiek chce. Takie rozwiązanie może zostać wykorzystane szczególnie, gdy zachodzi konieczność przesłuchania strony lub świadka przebywających w znacznej odległości od sądu (zob. Parafianowicz, 2024, s. 416), z ograniczeniem wynikającym z art. 263¹ k.p.c. Może być ono stosowane nawet, gdy sprawa jest rozpatrywana przy drzwiach zamkniętych, o ile wszyscy uczestnicy czynności przebywają w budynkach sądowych (art. 154 § 1 zd. 2 k.p.c.), co w sprawach gospodarczych ma znaczenie, chociażby z uwagi na treść art. 153 § 1¹ k.p.c., gdyż niejednokrotnie zdarza się przeprowadzenie posiedzenia lub jego części przy drzwiach zamkniętych z uwagi na możliwość ujawnienia okoliczności stanowiących tajemnicę przedsiębiorstwa strony.

W praktyce art. 151 § 2 k.p.c. daje stronom i ich pełnomocnikom dużą swobodę, co jest szczególnie cenne również w postępowaniu odwoławczym, gdy sąd nie prowadzi uzupełniającego postępowania dowodowego. Mimo że problemy techniczne czasem powodują odraczanie rozpraw odmiejscowionych (szerzej Fruk, 2024, s. 538–539), to jednak pozytywnych aspektów spotkań zdalnych jest zdecydowanie więcej niż negatywnych. Należałoby stworzyć jednolite oprogramowanie, służące sądownictwu do prowadzenia takich posiedzeń, ale wymagałoby to, niewątpliwie, dużych nakładów finansowych i rzeczowych.

Podsumowanie

Jeżeli rozważać wzajemną relację elektronizacji procesu cywilnego i zasady jawności, to nabiera ona znaczenia tylko w aspektach związanych z przeprowadzeniem rozprawy, reszta dotyczy tak naprawdę doręczeń, wymiany pism procesowych itp. Informatyzacja w tym zakresie nie narusza w żaden sposób tej zasady. Podobnie jest w przypadku digitalizacji akt sądowych oraz możliwość wnoszenia i doręczania niemal pism, w tym wszczynających postępowanie drogą elektroniczną. Istotne jest przy tym, że postępowanie gospodarcze, które stanowi bardzo dobre pole do wprowadzania nowinek technologicznych, nie jest w ogóle wykorzystywane w tej materii. Nie sposób bowiem nie zauważyć, że ustawodawca wprowadza ogólne przepisy w omawianym zakresie dla postępowania cywilnego, które z różnych względów (finansowych, technicznych itp.) nie funkcjonują, a zasadne byłoby ich przetestowanie w jednym postępowaniu. Choć nie wszystkie sprawy prowadzone w postępowaniu go-

spodarczym dotyczą przedsiębiorców, to tzw. wykluczenie cyfrowe nie wydaje się być argumentem przemawiającym za zastosowaniem do niego ogólnych zasad, a więc stosowanych w przypadku każdej innej sprawy cywilnej. *De lege ferenda* należy postulować, aby w postępowaniach gospodarczych został wprowadzony obowiązek dokonywania wszelkich doręczeń (z sądu i do sądu) elektronicznie, nawet mailowo, a przynajmniej przez portal informacyjny, bez względu na to, czy strony są reprezentowane przez profesjonalnych pełnomocników. Nie byłaby wówczas potrzebna nawet digitalizacja. Nie sposób uznać, aby w aktualnym stanie cyfryzacji naruszało to prawo do sądu. Rozwiązania, które wprowadzono lub się rozwinęły podczas epidemii COVID-19, takie jak posiedzenie zdalne bez konieczności bytności w innym sądzie czy portal informacyjny, dotyczą wszystkich postępowań cywilnych i mają ograniczony zasięg podmiotowy.

Jeżeli chodzi o postępowanie odwoławcze, zasadą powinno być posiedzenie niejawne, nawet jeżeli w pierwszej instancji wydano wyrok na posiedzeniu niejawnym. Rozprawa powinna mieć miejsce tylko wówczas, gdyby zaszła potrzeba przeprowadzenia postępowania dowodowego z osobowych źródeł lub ze względu na charakter sprawy sąd uznałby konieczność przeprowadzenia rozprawy. Powinny zatem zostać zmodyfikowane art. 374 i 375 k.p.c. Sędzia powinien być przygotowany i w takiej sytuacji rozprawa niczego nie wnosi, gdyż strony przedstawiły swoje stanowiska w piśmie procesowych. W wielu sprawach (w tym również gospodarczych) całkowicie wystarczające są stanowiska stron wyrażone na piśmie. Wówczas wszystkie czynności sąd mogłyby wykonać drogą elektroniczną.

BIBLIOGRAFIA

- Cygan, R. (2025). Sądownictwo w dobie nowoczesnych technologii, *Palestra*, 1, 241–254.
- Ereciński, T. & Weitz, K. (2010). Prawda i równość stron w postępowaniu cywilnym a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. w: T. Ereciński & K. Weitz (red.), *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego*. 17–62. Wolters Kluwer Polska.
- Feliga P., (2024). Komentarz do art. 458³. w: P. Ryłski (red. nacz.) & A. Olaś (red. cz. III), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Legalis.
- Fruk, A. (2024). E-rozprawa w postępowaniu cywilnym – standaryzacja czy destabilizacja? Dekalog zmian art. 151 KPC wprowadzonych nowelizacją z 2024 r., *Monitor Prawniczy*, 9, s. 529–543.
- Gołaczyński, J. & Dymitruk, M. (2021). Rozprawa zdalna i doręczenia elektroniczne w dobie pandemii COVID-19 po wejściu w życie nowelizacji z 28.5.2021 r., *Monitor Prawniczy*, 13, 685–697.
- Gołaczyński, J. & Zalesińska, A. (2020). Nowe technologie w sądach na przykładzie wideokonferencji i składania pism procesowych i doręczeń elektronicznych w dobie pandemii COVID-19, *Monitor Prawniczy*, 12, 637–643.

- Gołąb, A. (2020). Wybrane aspekty zasady jawności w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.7.2019 r. w: P. Rylski (red.), *Reforma czy kolejna nowelizacja? Uwagi na tle ustawy z 4.7.2019 r. zmieniającej k.p.c.* 95–129. Wydawnictwo C.H.Beck.
- Gołąb, A. (2024). Komentarz do art. 9. w: P. Rylski (red. nacz.) & A. Ołaś (red. cz. III), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Legalis.
- Góra-Błaszczkowska, A. (2008). *Zasada równości stron w procesie*. Wydawnictwo C.H.Beck.
- Grzegorzczak, P. & Weitz, K. (2016). Komentarz do art. 45. w: M. Safjan & L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Komentarz*. Tom I. Art. 1–86, 1086–1152. Wydawnictwo C.H. Beck.
- Hofmański, P., & Wróbel, A. (2010). Komentarz do art. 6. w: L. Garlicki (red.), *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*. Tom I. Komentarz do art. 1–18, 246–461. Wydawnictwo C.H. Beck.
- Łazarska, A. (2012). *Rzetelny proces cywilny*. Wolters Kluwer Polska.
- Mayer, F. C. (2022). Art. 6 EMRK. w: U. Karpenstein, F. C. Mayer (red.), *Konvention zum Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten: EMRK*, 171–302. C.H. Beck.
- Minister Cyfryzacji. (2023). Komunikat z dnia 29 maja 2023 r. w sprawie określenia terminu wdrożenia rozwiązań technicznych niezbędnych do doręczania korespondencji z wykorzystaniem publicznej usługi rejestrowanego doręczenia elektronicznego lub publicznej usługi hybrydowej oraz udostępnienia w systemie teleinformatycznym punktu dostępu do usług rejestrowanego doręczenia elektronicznego w ruchu transgranicznym (Dz.U. 2023, poz. 1077, ze zm.).
- Minister Sprawiedliwości. (2015). Rozporządzenie z dnia 20 października 2015 r. w sprawie sposobu wnoszenia pism procesowych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe (t.j. z 2023, poz. 540).
- Minister Sprawiedliwości. (2021). Rozporządzenie z dnia 30 listopada 2021 r. w sprawie konta w systemie teleinformatycznym obsługującym postępowanie sądowe (Dz.U. 2021, poz. 2204, ze zm.).
- Parafricanowicz, J. (2024). Komentarz do art. 151. w: O. M. Piaskowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Tom I. Art. 1–505³⁹, 415–417. Wolters Kluwer Polska.
- Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 27 lutego 2017 r., sygn. akt V ACz 171/17, OSA/Kat. 2017, nr 1, poz. 3.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 kwietnia 2024 r., sygn. akt II UZ 3/24.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 2022 r., III CZ 37/22.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 1997 r., sygn. akt I CZ 142/97.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 marca 2023 r., sygn. akt III CZ 427/22, OSNC 2023, nr 9, poz. 93.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2023 r., III CZP 369/23.
- Rada Europy. (1950). Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 r. (Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284, ze zm.).
- Rylski, P., Zembruski, T. (2006). Rozpoznanie spraw cywilnych na posiedzeniu niejawnym. *Przegląd Sądowy*, 6, 83–106.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2001). Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. z 2024, poz. 334, ze zm.).

- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2005). Ustawa z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (t.j. z 2024, poz. 1557, ze zm.).
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2015). Ustawa z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2015, poz. 1311, ze zm.).
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2019). Ustawa z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2019, poz. 1469, ze zm.).
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2020a). Ustawa z dnia 18 listopada 2020 r. o doręczeniach elektronicznych (t.j. z 2024, poz. 1045, ze zm.).
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2020b). Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (t.j. z 2024, poz. 340, ze zm.).
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2021). Ustawa z dnia 28 maja 2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2021, poz. 1090).
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2023a). Ustawa z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2023, poz. 1860, ze zm.).
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2023b). Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2023, poz. 614).
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2024). Ustawa z dnia 12 lipca 2024 r. – Prawo komunikacji elektronicznej (Dz.U. 2024, poz. 1221, ze zm.).
- Szanciło, T. (2023). Komentarz do art. 458². w: T. Szanciło (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Tom I. Art. 1–458¹⁶, 1956–1969. Wydawnictwo C.H. Beck.
- Szanciło, T. (2024). Artificial intelligence and case categories in civil proceeding. *Studia Iuridica*, 103, 7–22.
- Szczurowski, T. (2019). Specyfika nowego postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych. *Przeгляд Уstawodawstwa Gospodarczego*, 11, 41–47.
- Wolwiak, I. (2024). Komentarz do art. 131^{1a}. w: P. Rylski (red. nacz.) & A. Olaś (red. cz. III), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. Legalis.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 1 marca 2006 r. w sprawie *Sejdovic v. Włochy*, nr wniosku 56581/00.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 14 listopada 2000 r. w sprawie *Riepan v. Austria*, nr wniosku 35115/97.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 19 lutego 1998 r. w sprawie *Jacobsson v. Szwecja*, nr wniosku 16970/90.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 20 listopada 2003 r. w sprawie *Faugel v. Austria*, nr wniosków 58647/00 i 58649/00.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 22 maja 1990 r. w sprawie *Weber v. Szwajcaria*, nr wniosku 11034/84.

- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 23 lutego 1994 r. w sprawie *Fredin v. Szwecja*, nr wniosku 18928/91.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 24 czerwca 1993 r. w sprawie *Schuler-Zraggen v. Szwajcaria*, nr wniosku 14518/89.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 maja 1997 r. w sprawie *Pauger v. Austria*, nr wniosku 16717/90.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia z 8 lutego 2005 r. w sprawie *Miller v. Szwecja*, nr wniosku 55853/00.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 czerwca 2002 r., sygn. akt SK 5/02, OTK-A 2002, nr 4, poz. 41.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 listopada 2011 r., SK 45/09, OTK-A 2011, nr 9, poz. 97.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 września 2007 r., sygn. akt SK 4/06, OTK-A 2007, nr 8, poz. 98.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 lipca 2007 r., sygn. akt SK 1/06, OTK-A 2007, nr 7, poz. 73.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia z 2 października 2006 r., sygn. akt SK 34/06, OTK-A 2006, nr 9, poz. 118.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia z 20 listopada 2007 r., sygn. akt SK 57/05, OTK-A 2007, nr 10, poz. 125.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia z 20 października 2010 r., sygn. akt P 37/09, OTK-A 2010, nr 8, poz. 79.